

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА УКРАЇНА: ДУХОВНІ ПАРАЛЕЛІ

БУГЕРКО Я.М. (м. Ялта)

Copyright © 2014

УДК 37.015.4:37.035.6

Проблема людини та її життєздійснення часто має позачасові та позапросторові виміри. Прикладом цього є постаті, велич яких не може поміститись у рамки національного буття – митці світового, планетарного масштабу. Їх називають пророками, велетами духу, людьми, народженими згори, тими, що отримали найвище Боже одкровення. В українській культурі до таких особистостей належить Тарас Шевченко. Його поетична творчість набула функції своєрідної “Євангелії українців”, ставши метатекстом, у якому засобами художньої символіки упредметнено основні смисли, цінності, цілі й завдання життя українського народу в його минулому, сучасному й майбутньому.

Унікальність духовного світу й творчості Шевченка виявляється в надзвичайній концентрації навколо центру, яким для поета є вітчизна – Україна та її смислообраз. Він з гордістю писав: “...я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу”, у своїй творчості висвітлював почуття, думи і прагнення народу, і кожне слово горіло полум’яною любов’ю до скривдженого народу, сподіванням на те, що він врешті зміг би ожити, отямитися, згадати “свою славу і волю” [2, с. 168].

Для багатьох етнічних українців початковим поштовхом до рефлексії своєї національної ідентичності послужило читання творів Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Панька Куліша, Миколи Костомарова, Івана Франка, Лесі Українки, Івана Нечуй-Левицького, Бориса Грінченка, Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, В’ячеслава Липинського, Дмитра Донцова, Василя Симоненка, Василя Стуса. Щоб усвідомити етнокультурницьке значення Тараса Шевченка, варто пригадати, що в кінці ХІХ та в першій половині ХХ століть і на Сході, і на Заході України, в еміграції та численних поселеннях, в кожній українській хаті – “чи то хаті селянина, чи робітника, чи службовця, або ж інтелігента на найпочеснішому місці, поряд з образами Господа Бога і святих, обов’язково, вбраний вишиваними рушниками, знаходився портрет великого Кобзаря. У неділю, зібравши велику сім’ю, батько шанобливо й урочисто, нарівні зі Святим Письмом, читав “Кобзаря” Тараса Шевченка” [3, с. 54].

Саме Тарас Шевченко у середині ХІХ століття породжує українську національну ідею, спричинює трансформацію етнічних українців у національно свідомих борців за власну волю, “змінює напрямок саморозвитку українського етносу від спадної Малоросії до висхідної України, змістом життя якої стають українські національні цінності, смисли та інтереси, спрямовані на становлення повноцінної української нації та самоєфективної України-держави” [1, с.125].

Олексій Колісник, аналізуючи особливості націєгенезу українців, виділив основні моменти біфуркації, переломні обставини висхідного та спадного розвитку українського етносу. До висхідного він відносить об’єднання праукраїнців у державне утворення Київська Русь, постановня Острозької академії, Запоріжської Січі, визвольні змагання під орудою Богдана Хмельницького, до спадного – феодальне роздроблення, яке підготувало можливість татарської навали, Переяславську Раду. Окремо виділяє добу царювання Катерини Другої як місце тимчасової перемоги спадного розвитку над висхідним, коли багато етнічних українців зневірилися у можливості відродження українства. При тім автор зазначає, що зримий початок української нації іде від бунтівного Тараса Шевченка, завдяки якому розпочалося не лише кількісне наростання свідомих українців, а й почала зростати їх якісна національна активність. “Українці розпочали свій етногенез із самоназвою “Русь”, але цар Московії Петро Перший привласнив для своєї держави назву “Росія”, а землю українців відтоді стали називати “Малоросія”. З ініціативи Тараса Шевченка наша самоназва “Україна” почала активно витісняти принизливу кличку “Малоросія”. Започаткована Шевченком хвиля національного усвідомлення стала початком біфуркації як переходу етносу в нову якість нації” [1, с.128].

Тарас Шевченко був поетом нації з тяжкою історичною долею, нації поневоленої і приниженої, і це надавало його творчості незвичайної, подекуди болісної гостроти й драматизму. Його любов до України сповнена глибокої ніжності й непохитної вірності і є безперечною домінантою внутрішнього ментально-емоційного світу. Відбуваючи на заслання в закаспійську пустелю, у заключному вірші циклу “В казематі” Тарас звертається з прощальним словом

до друзів-кириломефодіївців, у якому молить їх: "...Свою Україну любить, // Любить її...
Во время лете, // В останню тяжкую минуту // За неї Господа молить" [5, с. 351].

Він був свідомий великого націєтворчого потенціалу, закладеного в пробудженні національної історичної пам'яті і своєю літературно-художньою творчістю повернув українському народу пам'ять його історії. Як засвідчує І. І. Тюрменко, жодні наукові дослідження не мали такого впливу, як історичні поеми, драми, вірші, живописні картини Шевченка. Аналіз творів Тараса вказує на зростання духовної глибини у відображенні історичних подій: від невеликих поем-фресок раннього періоду з їхньою однолінійною і однозначною глорифікацією героїв і видатних подій національної історії ("Іван Підкова", "Тарасова ніч" та ін.) до творів "трьох літ", у яких поглиблюється рецепція історії України, приходять розуміння її трагічної сутності, розпинання краю чужими й своїми, що з особливою силою виражено в містерії "Великий льох". У пізніших творах Шевченка експресія переживання трагічної сутності української історії доповнюється прагненням розібратися у причинах такої її історичної долі ("Вкраїно! // Мій любий краю неповинний! За що Господь тебе кара, // Карає тяжко?").

Отож, Тарас Шевченко вивів українську культуру на вищий щабель розвитку, сміливо підкреслюючи її національну самобутність. У той час як його попередники – українські романтики – вважали, що Україна уже віджила своє і намагалися лише максимально зафіксувати її духовні надбання, щоб урятувати їх від повного знищення й людського забуття, Т. Шевченко своєю самопожертвою, всеохватною любов'ю зумів залучити всі скарби народного духу, всю героїку української історії до процесу національного відродження. Уже перша його книжка "Кобзар" (1840) засвідчила воскресіння нації у драматичний період національної історії. Нація відчула, що в неї є духовна сила, з якою можна і варто йти в майбутнє. Ця духовна сила сконденсована в Шевченкових творах [2].

Соціально-психічна феноменологія як прояв українства залежить від глибинного порядку, яким є культурно-ментальна духовність українського етносу. Вона склалася в ході соціально-історичного розвитку. Саме ментальність як культурно несвідоме спільноти у вигляді базового образу Світу і вписаного у нього образу базової особистості слугує тлом, на якому кожна конкретна постать у свою історичну добу вибудовує свою особистісну самобутність [4]. Олексій Колісник [1] аналізує два ментальні типи етнічних українців, які витворив український етнос: активного "козака" з провідними сенсами в ієрархії смислів "Свобода" та "Честь", яким він усе своє життя пасіонарно й активно служив аж до втрати життя за їх збереження, і соціально сонного "селянина", що мав провідними сенсами в особистісній ієрархії смислів "Життя" та "Адаптацію" і субпасіонарно та пасивно прагнув вижити за будь-яких обставин, тому уникав радикальних дій проти владної несправедливості. Незважаючи на всі дії колонізаторів, українська козацька насага все ж збереглася і проявилася в бунтівній "шевченківській особистості" частини українців, а харизматична постать Тараса Шевченка стала символом відродження нації.

У прийдешній Україні жити молоді – найдинамічнішій частині населення. На час отримання незалежності Україна не мала пасіонарної націоналістичної еліти, здатної відрефлексувати наявне становище, об'єднатися, поставити конкретні цілі як складники національної ідеї, "порвати духовні кайдани" і побудувати "сім'ю вольну нову". Сьогоднішня політична ситуація в Україні показала наявність у кращої частини сучасної молоді рис "шевченківської особистості", що дозволяє надіятись на створення духовної еліти, здатної творити позачасові цінності, реалізувати національні інтереси, бути носієм ментального коду етнічної спільноти та її національного духу.

1. Колісник О.П. Духовний саморозвиток української нації: хто Ви є, ненько Україно, куди йдете, чи усвідомлюють Ваші діти-українці, куди приведе цей шлях / Олексій Петрович Колісник. – Ужгород: ТІМРАНІ, 2012. – 296 с.

2. Культурологія: теорія та історія культури / за ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.

3. Літопис Української Повстанської Армії. Підпільна пошта України. – Том 28. – Торонто-Львів: Видавець – Спільне українсько-канадське підприємство "Літопис Української Повстанської Армії", 1995. – 598 с.

4. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: [2-е наук. вид.] / Анатолів В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. – 168 с.

5. Шевченко Т. Твори в трьох томах / Тарас Шевченко. – К.: Державне вид-во художньої літ-ри Української РСР, 1963. – Том перший. – 732 с.